

Izsák Éva – S. Nagy Katalin – Dúll Andrea *Város-változások*

A kötet címe azt a képzetet kelti, hogy végre megoldódik egy régóta húzódo definiációs vita: mi a város? Bár e tanulmánykötetben találunk utalásokat a fogalom magyarázatára, mégsem ez a célja, hanem inkább annak igazolása, hogy a városról nem lehet, csak többféle megközelítésből, számos tudományos eredményt figyelembe véve bármi érvényeset mondani. Ez azt is jelenti, hogy a kötet írásaiban – bár a tanulmányok Budapest főváros bemutatását szolgálják, önállóan is megállják helyüket – mégis közös a kitüntetett jelentőséggel bíró tér- és időbeli szerkezetű városrészek, az épített és díszítő környezet vizualitása, a látvány szépsége vagy riasztó volta, a Duna szerepe és funkciója s mindez együtt, ami az itt lakókra éppúgy hat, mint az idelátogatókra.

A kötet tartalma azt példázza, hogy a megismerést nem egy, hanem számos tudományterület – esetünkben a városszociológiai, környezetpszichológiai és művészettörténeti nézőpont – együttes alkalmazása segíti. Nem részizagazságokról, eseti kutatási eredményekről, hanem a városról tudósítanak az írások, egészszé téve töredezett tudásunkat Budapestről és a folyóról.

A rövid és frappáns bevezető jól orientálja az olvasót. A 11 – részben új, részben másodközlésű tanulmány – a Budapestért elkötelezett városkutatók munkája, akik küldetésüknek tekintik a kiegyensúlyozott fejlesztéspolitikát. Az első három tanulmány Izsák Éva geográfus-szociológus munkája, aki szakszerűen bevezet a földrajzi tér vizsgálatának rejtelméibe, a térbeliség és az időbeliség értelmezésébe a városiasodás története kapcsán. A városok történeti fejlődésének gyökerei a gazdasági, majd az ezt követő társadalmi változásokban keresendők, amelyek sikeressé vagy sikertelenné tettek/tesznek egy települést. Az erősödő urbanizáció eredményeként végül jelentős transzkontinentális erőterek alakultak/alakulnak, melyek a társadalom formálásán túl befolyásolják a geopolitikai centrumokat is.

Izsák Éva következő írása már a városi terek hálózatának szerepével, a települések átalakulásával foglalkozik, miközben betekinthetünk a városkutatások fordulataiba, a városok földrajzi arculatába és benne az identitás nélküli „nem-helyek”-be. Budapest fejlesztése a 19. század második felétől, de még a 20. század elején is bipoláris jellegű volt, az épületek, közterek, parkok és azok díszítettsége a fővárosiasodást szolgálták. Mindez megváltozott a második világháborút követően, amikor a politikai és gazdasági érdekek a szovjet mintákat követelték meg, csökkentve Budapest centrum jellegét és növelve a vidéki, elsősorban ipari központok jelentőségét. Ezzel párhuzamosan a főváros lakossága is átalakult, vidéken pedig szintén új motivációk alapján történt a városokba való beköltözés. Ezzel Budapest harmadszor veszítette el önállóságát, és inkább rejtegetnie kellett a különleges földrajzi, építészeti adottságait, ami sok esetben

súlyos károkot okozott nemcsak a helyi társadalomnak, hanem a város nemzetközi megítélésében is.

A harmadik tanulmány a Duna budapesti szerepéről, a városföldrajzi energiáról szól, szemléltetve a folyó integráló szerepét a magyar és más népek lakosságának körében. Budapest esetében ez azt jelenti, hogy „a várost meghatározó földrajzi energia nem csak a város kialakulásában, történetében és szerkezetében meghatározó [...] »megélése« tisztázza annak térbeniségét is. Ennek elemzése lehetőséget ad a város háromdimenziós vizsgálatához, a térbeli szerkezet transzdiszciplináris kutatásához.” (44)

S. Nagy Katalin művészettörténész, szociológus öt tanulmánya Budapest arcúlatáról szól. A szerzői, szerkesztői elvet követve az első tanulmány szinte folytatása Izsák Éva írásának. A Duna városképi szerepéről megállapítja: „Egy folyó, a víz egy városban kultúrtörténetileg is rendkívüli érték, nem csak a közlekedési, gazdasági, turisztikai, funkcionális előnyei miatt. Valóságos ottléte a városban szimbólumokkal telített, melyek intellektuálisan és emocionálisan is befolyásolhatják a körülötte élő embereket.” (48)

Érdeemes megtanulnunk azt a kifejezést, amely egyes kerületek „rejtett szigetei”-re (például Józsefváros) utal, ahol a „város-változás” tetten érhető. A historikus épületek rehabilitációja mellett kontrasztként ott láthatjuk az elhanyagoltság, a pusztulás jeleit, melyek vizuális élményként együtt hatnak. Ezzel a szerző hozzájárul ahhoz, hogy az utcák, közterek látványával érdemes egyénileg is foglalkoznunk, akár a terek vizuális képét, akár a köztéri szobrokat szemléljük. Olyan alkotásokra utal, amelyeket nem, vagy alig ismerünk, holott jelentős szobrászok, városépítők tervei alapján valósultak meg. Kissé megkésve, de a budapesti köztéri szobrokban is látható az a törekvés, ami a képzőművészetben már világtrenddé vált: kiléptek a művészek a múzeumok, galériák zártságából, és mindenki számára megmutatták új gondolataikat, formáikat, anyaghasználatukat.

De a nagyvárosokat, így a Budapest arcúlatát is átalakító lakótelepek látványával éppúgy egy városi sétára ösztönöz S. Nagy Katalin, mint a bevásárlóközpontokról írott kritikájával. Írásaiban egyszerre érhető tetten a művészettörténész éles látásából fakadó véleménye és a szociológus kutatóé, akinek példái azt szolgálják, hogy Budapest és a városi környezet élménnyé, befogadhatóvá és élhetővé legyen lakosai számára.

Dúll Andrea négy tanulmánya környezetpszichológiai szempontból az olvasót is közvetlenül érintő és érdeklő kérdésekről fejt ki véleményét. Fogalommagyarázatai plasztikusak, a legfrissebb kutatások eredményeire épülnek. Dúll Andrea elsősorban az általános városfolyamatokról szól holisztikusan, rendszerszemlélettel. Témái közül kiemelkedő, amit a városszükségletekről, a várostapasztalásról, a (nem) tudatosodó környezettudatosságról ír, figyelemmel a konstruktív-kognitív észleléselemletekre.

Igazi tudományos ismeretterjesztő írása a „Város és természet viszonya: antitézis vagy összebékíthetők?”, amely méltó zárása a Budapestről való felelős gondolkodásnak. Tartalmában a túlingerelt városi környezetről, a kiegyensúlyozottságra

törekvésről számos új információval gazdagodhatunk, miközben az urbanofília és urbanofóbia fogalmi különbségére is utal. A könyv zárómondataiban a geográfus, művészettörténész, környezetpszichológus kiterjeszti felvetéseit, rámutatva közös felelősségünkre, az élő és épített környezet védelmére.

Csatlakozom az Eötvös Kiadó és az ELTE TTK kiadók ajánlásához: „az Olvasó használhatja tankönyvként, szakmai és ismeretterjesztő munkaként vagy »csak úgy«, olvasgatásra”. A könyv hozzáférhető online az ELTE Reader oldalon, valamint 2026 januárjától angol nyelven is olvasható lesz.

*

Izsák Éva – S. Nagy Katalin – Dúll Andrea (2025). *Város-változások*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 210 o.

Tibori Theodosia Tímea

CSc, társadalomkutató